KÜLTÜR
avrupa
Kültür ve Sanat Dergisi | Nisan 2020 | Sayı: 21 | www.avrupa-kultur.eu

TÜRK TANGOSUNDA ALMAN RENKLERİ

BİR EFSANE

ELİF ŞAHİN

www.halkweb.eu

İçindekiler

İKİ GENÇ CUMHURİYETİN POPÜLER MÜZİĞİYDİ

Türk tangosunda Alman renkleri

Türk tangosunun doğumunda kırık iki aşk öyküsü var. Doğumunda da serpilmesinde de. Bir tarafında bir Türk besteci, diğer tarafında ise iki hoş genç Alman kadının bulunduğu öyküler bunlar. "Tuhaf bir içe içelik" de denebilir. Çökmek üzere olan ve adım adım Nazi canavarlığına yaklaşan bir gelişmiş sanayi ülkesi (Weimar Cumhuriyeti) ile yeni kurulmuş ve pek geri bir ekonomi üzerinde tutunmaya çalışan çok genç bir cumhuriyetten (Türkiye Cumhuriyeti) söz ediyoruz. Bunların popüler müziklerinden.

SAYFA: 6

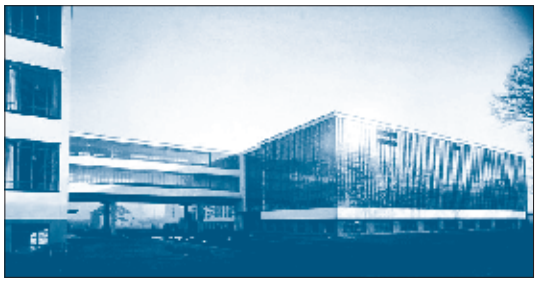

EFSANE 101 YAŞINDA: BAUHAUS

Sarı üçgen, mavi daire ve kırmızı kare

DERLEYEN: ÖMER YAPRAKKIRAN

Bundan 101 yıl önce doğmuş ve görece kısa kuruluş ömrüne rağmen etkisi bugün hâlâ süren, çoktan efsaneye dönüşmüş bir girişimdir Bauhaus. Bir cumhuriyet damgası taşır. Bu değerli hazine, Almanya'da geçen yıldan beri çeşitli etkinliklerin, uzmanları aşan geniş tartışmaların odağındaydı. İlginç bir tarihtir ve gerek aydınlar gerekse emekten yana siyasal güçler için, evrensel bir nitelik taşır. Sonuçta, "anlatılan, bizim hikâyemizdir".

SAYFA: 14

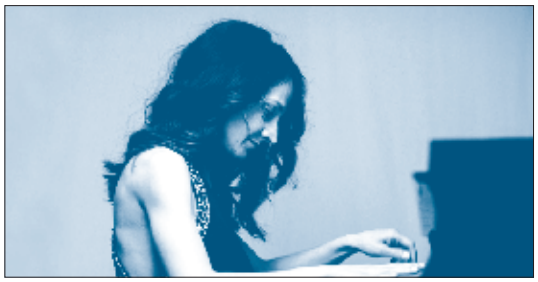

ELİF ŞAHİN VE MÜZİĞİN ASIL ANLAMI

"Müziğe hizmet sahnede kendini kanıtlamaktan çok daha önemli"

IŞIN TOYMAZ

Elif Şahin, Stuttgart konservatuarında ders veren ilk Türkiye kökenli öğretim görevlisi. Stuttgart Müzik Yüksekokulu'nda çalışmalarını sürdüren Şahin, geleceğin usta yorumcularına el veriyor. Türkiye'de henüz yerleşmemiş bir tür olan "lirik kısa şiirler üzerine bestelenen piyano eşlikli şarkı" anlamına gelen alanın öncülerinden: "Lied piyanisti". Elif Şahin, kendi alanında dünyanın en büyük yarışması olarak kabul edilen Hugo Wolf Uluslararası Lied Yarışmasında 114 sanatçı arasında birinci seçilerek 2010 yılında Türkiye'ye de bir dünya birinciliği kazandırdı.

SAYFA: 26

Impressum | Künye

Sorumlu Yönetmen (V.i.S.d.P.): Osman Çutsay
Sanat Yönetmeni | Artdirector: Ömer Yaprakkıran
Yazışma Adresi: info@avrupa-kultur.eu

Yeşim Yaprakkıran · **Jeanne Mammen** · Karışık teknik | **www.yesim.yaprakkiran.de**

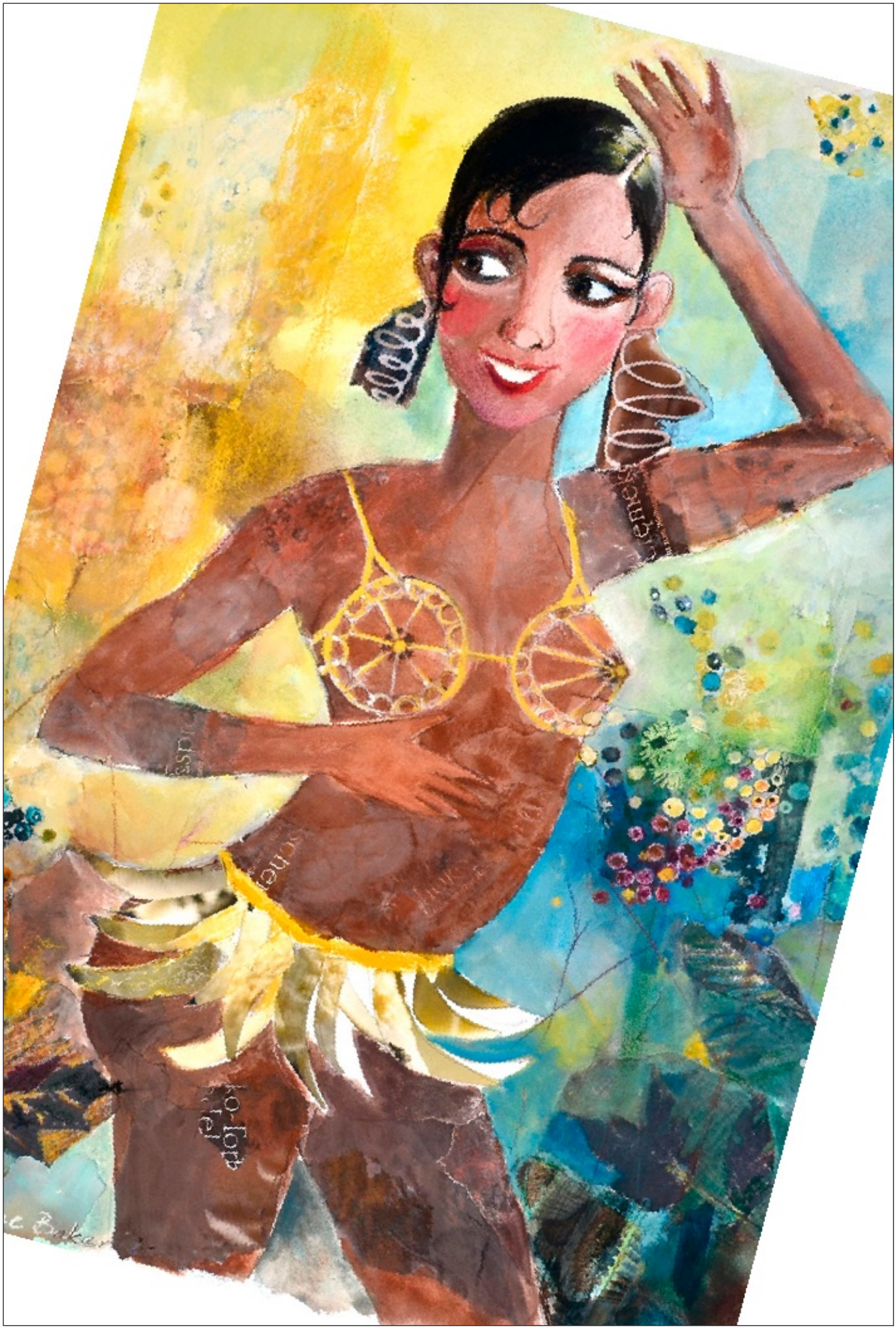

Yeşim Yaprakkıran · **Josephine Baker** · Karışık teknik | **www.yesim.yaprakkiran.de**

İKİ CUMHURİYETİN POPÜLER MÜZİĞİYDİ

Türk tangosunda Alman renkleri

NECİP CELÂL ANDEL

Türk tangosunun doğumunda kırık iki aşk öyküsü var. Doğumunda da serpilmesinde de. Bir tarafında bir Türk besteci, diğer tarafında ise iki hoş genç Alman kadının bulunduğu öyküler bunlar. "Tuhaf bir içe içelik" de denebilir. Çökmek üzere olan ve adım adım Nazi canavarlığına yaklaşan bir gelişmiş sanayi ülkesi (Weimar Cumhuriyeti) ile yeni kurulmuş ve pek geri bir ekonomi üzerinde tutunmaya çalışan bir cumhuriyetten (Türkiye Cumhuriyeti) söz ediyoruz. Bunların popüler müziklerinden.

Bu başlangıca dair söylenebilecek şeyler var. Bazı öyküler...

Tangonun, Türkiye'ye 1923'te cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla birlikte ve daha çok Almanya'dan esen rüzgârlar eşliğinde girmesi, hatta ilk tangonun neredeyse bir "Alman ithalatı" olması, böyle bir öykü. Aslında tam ithalat da değil. Böyle adlandırmak güç, çünkü sonuçta görme yetisini tümüyle kaybetmek üzere olan genç bir Türk müzisyenin kaleminden ve piyanosundan doğmuştur. Fakat "ruhsal input" güzel bir Alman genç kızdan gelmiştir. Zorla evlendirilmek istenen, bu nedenle ailesinden İstanbul'a kaçmış bir kızdan. En azından, pek karıştırılmayan eski kayıtlardan böyle anlaşılıyor. Aradan birkaç yıl geçecek ve bu genç Türk bestecinin hayatına yine güzel bir Alman kadın değip geçecektir. Ardında bir başka başyapıt bırakarak.

Öykü, gerçekten ilginç.

Ama önce galiba tangoya açılan tarihten söz etmek gerekiyor.

WEİMAR CUMHURİYETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Türk ve Alman kültürleri, yaklaşık bir asır önceki büyük cumhuriyetçi atılım çerçevesinde de iç içe bir gelişme içindeydi. 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde çalkantılı bir dönemin sonrasında ortaya çıkan iki "görece yeni cumhuriyetin", Alman ve Türk modernlerinin yakın ilişkiler içinde olduğunu biliyoruz.

Osmanlı ve Alman İmparatorluklarının ekonomik, siyasi ve en önemlisi askeri işbirliği Birinci Dünya Savaşı felaketiyle sonuçlanmıştı. Savaştan sonra kurulan iki cumhuriyet, askeri alanda çok daha az, ama siyasette ve ekonomide yine birbiriyle bağlantı içinde kaldı. Bu alışverişlerin 1920'ler ve 1930'larda popüler kültür çerçevesinde de sürdüğü biliniyor: Weimar Cumhuriyeti yıllarında, örneğin, tango çerçevesinde...

Tabii, öncesi de var: Osmanlı çökerken 1908 yılında patlak veren ilk büyük devrim son bir tutamak noktasıydı: Bu "Jön-

türk Devrimi", mutlakiyetçi sultan rejiminden "anayasal monarşiye" geçiş deneyerek imparatorluğu demokratik-parlamenter bir reforma tabi tutmaya ve parçalanmasını engellemeye çalışmıştı. Başarısız kaldı. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşının yıkıntıları arasında tarihe karıştı. Ama 1908, 1923'teki cumhuriyet rejiminin habercisi, hatta öncüsü oldu. Batı ile kültürel ilişkilerin olağanüstü yoğunlaştığı bir döneme giriş yapılmıştı. 1923'te kurulan cumhuriyet, Avrupa Aydınlanması'nı "fener" kabul ediyordu.

Popüler kültür alanındayız.

1923'te kurulan cumhuriyet büyük bir modernleşme atağıydı. Bu atak çerçevesinde kültür, sanat ve eğlence yaşamında da büyük dönüşümler yaşandı. Aydınlanmacı-kemalist Türkiye yönetenleri, daha doğrusu genç cumhuriyetin kurucu babaları, yeni ülkede yurttaş bilincini, kadın-erkek eşitliğini yaymak için çağdaş Batı uygarlığına ayak uydurmak zorunda olduklarını düşünüyordu. Cumhuriyetçi Türkiye, Almanya ve kısmen Fransa'dan gelen yeniliklere çok açıktı. Özellikle de güzel sanatlardaki yeniliklere.

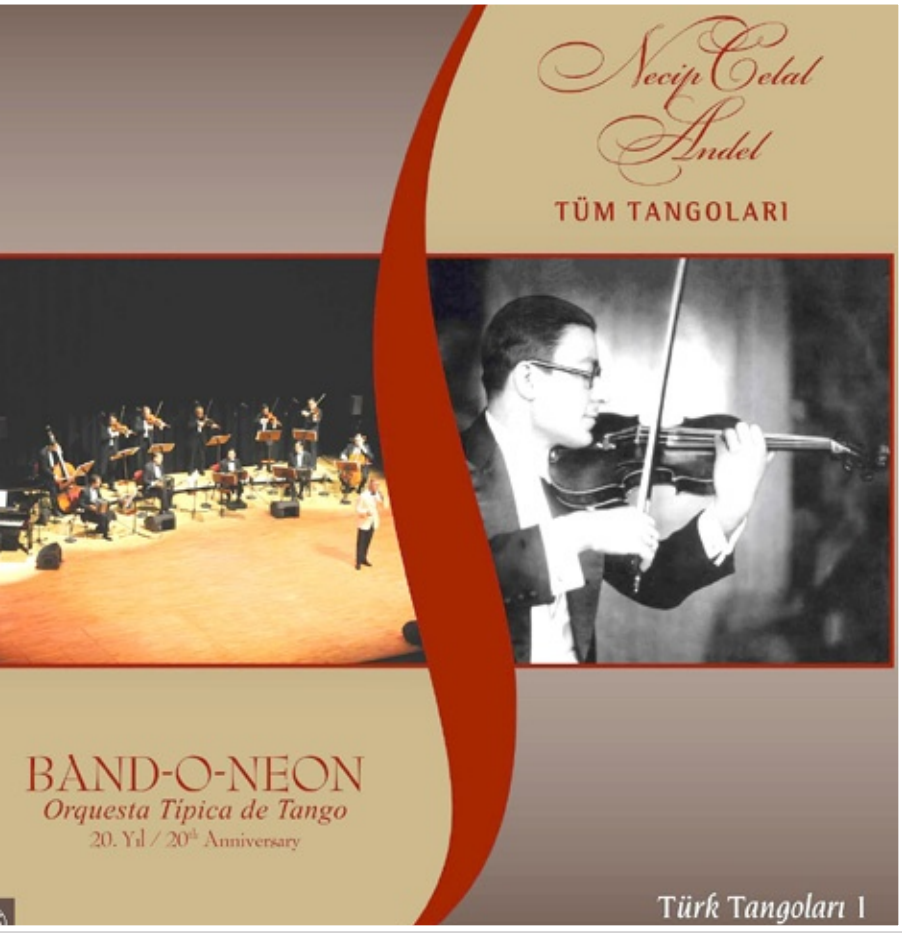

Tangonun Türkiye'deki macerası böyle bir çerçevede başladı.

İTHAL PLAKLAR VE TANGO

Tango, Türkiye'ye 1920'lerden itibaren Avrupa'dan ithal edilen 78 devirli taş plaklarla girdi ve teknik açıdan gelişmesini sürdürerek 1950'lerin sonuna kadar Türkiye'deki popüler müziği yönlendirdi. Yeni burjuvazi ve genç kuşak bürokrat kadrolar bu tarzı sevmişti. Sözü geçen tarz, geçmiş kültürle araya dikkatli bir mesafe koyuyor, ancak onu kısmen modifiye ederek koruyor, bu arada da geleceğe yönelik bir "refah atmosferi" yaratıyordu. Tango, cumhuriyetin ilk kuşaklarını taşıyan bir heyecan ve enerji oldu.

Cumhuriyet kadroları ve genç kuşak, kadınla erkeğin toplumdaki yerlerini birbirine yaklaştıran tango müziği ve dansını, bir başka ifadeyle dönemin "pop müziğini", bir modernleşme simgesi olarak algıladılar. Çabuk benimsediler. Ancak Arjantin ve Avrupa tangosunu biraz daha "terbiyeli" bir tangoya da dönüştürdüler. Tango sözleri ve dansı, Türkiye'nin doğulu ve fakat şehirli renklerine/köklerine uyduruldu. Ama o "kökleri" de etkili bir biçimde sarstı. Cumhuriyet yeni bir hayat demekti ve onun günlük hayatta, kültür, sanat ve eğlencede popüler ifadelerini aramaya başlamıştı. Tango çabuk sevildi ve tutundu.

Türkçe tangolar aşk, özlem ve ayrılık temalarını yoğun bir duygusallıkla, hatta mağduriyet içeren bir yoğunlukla işlediler. Bu, cumhuriyetçi Türk dünyasına ve yeni modernist ruh haline de uygundu. Türkiye'nin Avrupa ile, bu arada özellikle Weimar Cumhuriyeti Almanyası ile ilişkileri böyle bir tablo çerçevesinde kaldı.

Gerçekten de, Avrupa'dan gelen popüler kültürün Türk toplum hayatında kendini göstermeye başlaması, kadınla erkeğin toplumdaki yerlerinin birbirine yaklaşmaya doğru yol aldığı dönemlere rastgeliyordu. Kadın ve erkeğin "eylemli birlikteliği" üzerine kurulu tango ve dans, bir simgeydi adeta. Tangonun Türkiye toplumunda böyle yakından benimsenmesiyle kadın özgürleşmesi yolunda atılan adımlar, müzik ile toplumsal siyaset arasında ilginç bir paralellik gösteriyordu.

Aşk, özlem, ayrılık temalarıyla "Türkleştirilen" tango, giriş yaptığı Cumhuriyet Türkiyesi'nde halkın, daha doğrusu yükselen yeni Türk burjuvazisinin, asker ve sivil bürokrasinin, yeni zenginlerin ve genel-

de de orta sınıfların müzikal beğenilerine uyduruluyordu: Yani tangonun müziği de, dansı kadar ehlileştirilmişti Türkçe versiyonunda. Tangoyla dans eden kadın ve erkek arasında "saygıdeğer bir mesafe" bırakılmıştı örneğin. Tutuşlar, aşırı erotik göndermelerden mümkün olduğu kadar arındırılmış, en azından hafifletilmişti. Dans eden çiftler, aralarındaki bu "Türk mesafesini" korumaya özen gösteriyordu. Adımlar da son derece terbiyeliydi.

KIRIK BİR AŞK HİKÂYESİ

İlk Türk tangosunun, radikal cumhuriyet reformlarıyla değişmeye başlayan şehir ve kadın yaşamı içinde adeta patladığı anlaşılıyor. Ancak bundan çok daha önemlisi, ilk Türk tangosunda bir Alman parmağı olmasıydı: Babası fabrikatör olan ve istemediği biriyle evlendirilmeye çalışılan güzel bir Alman kız, 1928 yılında İstanbul'a kaçmış ve burada kısa bir süre sonra Türk tangosunun babası unvanını kazanacak olan Necip Celal'le tanışmıştı.

Genç kadınla Necip Celal'in anlaşmaları zor olmamıştır, çünkü genç müzisyen gözlerinin tedavisi için ilkgençlik yıllarında Almanya ve Avusturya'da bulunmuştu, muhtemelen Almanca konuşabiliyordu. Alman kızın, gözleri daha şimdiden çok zor gören hemen hemen kör bir Türk müzisyenle yaşadığı kısa ve umutsuz aşk kaçamağı çabuk bitmişti.

Necip Celal sonraki yıllarda bizzat kendisi bu öyküyü anlatacaktır: Güzel kız randevusuna gelmeyince, Necip Celal kaldığı pansiyona gitmiş, orada kendisine kızın babasıyla nişanlısının Almanya'dan geldiği ve onu alıp memleketlerine döndükleri bildirilmiştir.

İşte bu kırık aşk hikâyesi, ilk Türk tangosunun bestelenme gerekçesi olacaktır. Bir başka deyişle, ilk Türk tangosunun başrolünde bir Alman genç kız vardır. 1934'te çıkan Soyadı Yasası ile Andel soyadını alan Necip Celal, ilk Türk tangosu "Mazi"yi bu sarı saçlı ve lacivert gözlü Alman kızla yaşadığı küçük ve muhtemelen son derece masum bir ilişkinin ardından yazmıştır. "Mazi"yi yazdıktan birkaç yıl sonra gözleri tamamen görmez hale gelecek olan müzik adamı, tangonun plağa okunduğu 1932 yılında çok genç yaşta büyük bir üne kavuşacaktır. Bu yılları kendisi bizzat şöyle anlatmıştır:

"İlk tangomu 1928 senesinde besteledim. O zamanlar 18-19 yaşlarında bir tale-

EVELYN HOLT

(Foto: commons.wikimedia.org)

beydim. Taksim Gazinosu'nda ismini zikretmeyeceğim bir Alman kızı ile tanışarak sevişmeye başladık. Bu kızcağız bir fabrikatörün kızıymış. Babası onu zorla bir adamla evlendirmek istiyormuş. Kız zoraki nikâhtan kurtulmak için soluğu İstanbul'da almış. Tanıştığımızın on beşinci günüydü. Tarih Temmuz 1928. Onunla buluşmuştuk. İpek gibi sarı saçlarını dizimin üstüne yayarak, lacivert menevişli gözlerini gözlerimin ta derinliklerine çevirerek uzun uzun baktı ve inleyen bir sesle şöyle dedi:

'Necip içim sıkılıyor. Kalbim göğsümü parçalayacakmış gibi vuruyor. Bana öyle geliyor ki seni bir daha göremeyeceğim.' O zaman bu sözlerini saçma olarak vasıflan-

dırmıştım. Teselli ettim ve üç gün sonra buluşmak üzere ayrıldık.Her zaman olduğu gibi o gün de üç gün değil otuz senelik bir hasretin doğurduğu heyacanla randevu verdiği yere koştum. Saatlerce bekledim. Heyhat ne gelen var, ne giden. Deli gibi pansiyona koştum. Ev sahibi madam, onun hiçbir adres bırakmadan memleketine gittiğini söyledi. Bu gidiş de şöyle olmuş: Kızın babası ve nişanlısı buraya gelerek zorla götürmüşler.

EVELYN HOLT

(Foto: commons.wikimedia.org)

Pansiyondan ayrılarak geç vakit Boğaz'da çok sevdiğim İstinye'ye döndüm. Karşıdaki sırtlardan yükselen mehtabın akan sulara serptiği sarı parlak benekler koyu yeşil dalgaların üstünde kâh uçuşuyorlar, kâh batıp biraz sonra yine beliriyorlardı.

O zaman sağlam olan gözlerimi, bu sarı parıltıların üstünde tespit ettim. Zerreler büyüdü ve karşımda bana iki satır mektup bile yazmadan meşhule uçup giden sevgilinin hayali belirdi. Bir müddet ona baktım. Az sonra bu hayalle gözlerimin arasında gittikçe kalınlaşan bir buzlu cam belirdi. Zira ağlıyordum. Kafamın içinde akisler yapan melodinin peşi sıra hemen piyanoya oturdum ve ilk tangomu besteledim."

EVELYN HOLT VE "ÖZLEYİŞ" TANGOSU

Çeşitli kaynaklardaki doğum tarihi 1908 ile 1910 arasında değişen Necip Celal, çok tutulan "Mazi"nin ardından "Ayrılık" tangosunu yazacaktır:

"Ne kadar dertliyim bilsen, acımıyor musun sen / Hasretin kalbimi neden yorsun, gelmiyorsun, gelmiyorsun / Karanlık sardı her yeri, kaldır şu perdeleri / Sen yoksun diye güneş de söndü, odam da zindana döndü..."

Sözleri de kendisine ait olan bu melankolik tangonun doğumunda, körlüğün pençesine düşmesi kadar "Mazi"yi tetikleyen o yarım kalmış aşk hikâyesinin de bir payı olduğu söylenebilir. Henüz yara kapanmamış görünmektedir. Ama daha önemlisi, bu tangonun 1932 yılında Avusturya'nın ünlü dans orkestrası şefi Charly Gaudriot tarafından

Viyana Radyosu'nda seslendirilmiş olmasıdır. Necip Celal'in yapıtlarında ve yayımladığı notalarda birçok ithaf vardır. Gaudriot dışında Barnabas von Geczy, Xavier Cugat, Annunzio Mantovani gibi dönemin birçok ünlü orkestra şefine de bestelerini ithaf ettiği belgelenmiştir.

Kadınların, özellikle de iki Alman kadının Necip Celal'in hayatında ve Türk tangosunun doğumunda özel bir ağırlığı olduğu anlaşılıyor: O kadınlarla kendince yaşa-

dığı -daha doğrusu yaşayamadığı- "prelüd aşklara" dayanarak bestelediği tangolar, cumhuriyet döneminde, 1970'lere kadar, on yıllarca en çok dinlenen ve yorumlanan müzik parçaları oldular.

Necip Celal'in 1930'larda yine Alman popüler kültüründen çok ünlü bir isimle ilişkisi de o dönemin sosyetesinde çeşitli dedikodulara neden olmuştu. Weimar Cumhuriyeti'nin ünlü aktrist ve şarkıcılarından Evelyn Holt, İstanbul'a gelmiş ve hatta "Mazi" tangosunu Türkçe olarak da söylemişti. Holt, bu parçayı konserlerinde zaten sürekli söylüyordu ve Necip Celal'i gıyabında tanıyordu. Sonunda, 1933 haziranında, bu iki tango tutkununun İstanbul'da buluştukları ve hatta kimi çevrelere bakılırsa geçici bir ilişki bile yaşadıkları, bu "mutasavver beraberliğin" dönemin İstanbul sosyetesi içinde büyük dedikodulara neden olduğu biliniyor.

Evelyn Holt, Nazi Almanyası'ndan ABD'ye kaçacak ve 2001 yılında ölümüne kadar bir daha da Almanya'ya dönmeyecektir. Holt'un Necip Celal'le kolayca dostluk kurabilmesinde de, artık gözleri görmeyen genç bestecinin Almanca konuşabilmesi ve Alman müzik dünyasıyla bağlantıları herhalde bir rol oynamıştır. Nitekim güzel kadın genç besteciye verdiği fotoğrafına Almanca ve uzunca bir hayranlık notu düşmüştü. Ancak bütün bunlardan çok daha önemlisi, Türk tango repertuvarının en önemli bir diğer yapıtının, "Sevdim bir genç kadını..." sözleriyle başlayan "Özleyiş"in açıkça Evelyn Holt için bestelenmiş ve ona ithaf edilmiş olmasıdır.

Bugün iki ülkenin yoğun ilişkileri var. Ekonomik, siyasi, hatta askeri ve özellikle de kültürel. Kültürel, çünkü 3 milyondan fazla Türkiye kökenli insan Almanya'da ve her iki dilin de içinde yaşıyor: Bu o kadar öyle ki, bırakın sinemayı, müziği, sporun ve sanatın diğer dallarını, burada doğan Türk gençleri artık kabare dünyasında söz sahibidir ve Almanca sözlü arabesk bestelerle HipHop bile yapmaktadır.

Bütün bunlar bir ilişkisizlikten doğmadı. Yolun başındayken, yani Türk modernleşmesi ve tangonun ilk adımlarında da Alman popüler kültürünün, Alman tangosunun önemli bir payı olmuştu. Demek ki, yüksek yoğunluklu bir alışveriş damarı, sadece Osmanlı ile Alman İmparatorluğu döneminde değil, yeni cumhuriyetler döneminde de sürdü. Weimar ve Türkiye Cumhuriyeti döneminden söz ediyoruz.

Necip Celal ve tüm zamanların en ünlü iki Türk tangosu "Mazi" ile "Özleyiş"in arka planında, popüler kültür alanındaki ilişkilere böyle küçük iki müzikal örnek bulunuyor: Karşılıksız ve kırık aşk hikâyeleri. (FHF)

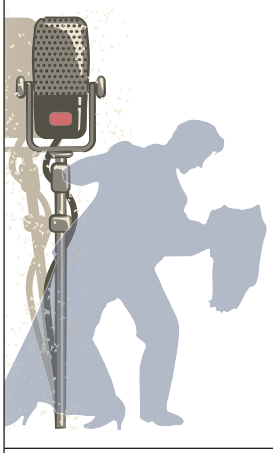

Ömer Yaprakkıran · **Ich – ohne Titel** · Karışık teknik | **www.yaprakkiran.de**

101 YILLIK BİR EFSANE:

BAUHAUS WALTER GROPIUS

Sarı üçgen, mavi daire ve kırmızı kare

Derleyen: ÖMER YAPRAKKIRAN

Bundan 101 yıl önce doğmuş ve görece kısa kuruluş ömrüne rağmen etkisi bugün hâlâ süren, çoktan efsaneye dönüşmüş bir girişimdir Bauhaus. Bir cumhuriyet damgası taşır. Bu değerli hazine, Almanya'da geçen yıldan beri çeşitli etkinliklerin, uzmanları aşan geniş tartışmaların odağındaydı.

İlginç bir tarihtir ve gerek aydınlar gerekse emekten yana siyasal güçler için, evrensel bir nitelik taşır. Sonuçta, "anlatılan, bizim hikâyemizdir".

1919 yılının ilkbaharında Walter Gropius, Bauhaus okulunu kurmak üzere görevlendirildi. 16 Nisan 1933'te de yüzlerce polis, geçici olarak eski bir ayakkabı

WALTER GROPIUS

Foto: E. Bieber, c. 1928

Bauhaus'un çok kısa tarihi

1919
Güzel Sanatlar Akademisi ve Tatbiki Sanatlar Okulu'nun birleşmesinden meydana gelen Staatliches Bauhaus, Walter Gropius yönetiminde Lyonel Feininger, Johannes Itten ve Paul Klee öğretim kadrosu ile Weimar'da kuruldu.

1921
Oskar Schlemmer ve Wassily Kandinsky de öğretim kadrosuna katıldı.

1923
László Moholy-Nagy, Johannes Itten'den Temel Sanat Eğitimi (Vorkurs) bölümünün yönetimini aldı. Oskar Schlemmer "Triadisches Ballett" (Mekanik Bale/Üçlü Bale) adlı eserini Bauhaus Haftası'nda sahneledi.

1924
Thüringen eyalet parlamentosunda sağ-tutucu parti çoğunluğu ele geçirince, Bauhaus'a ayrılan bütçeyi yarı yarıya azalttı.

1925
"Meisterrat" (Ustalar Konseyi) Dessau kentine taşınmayı kararlaştırdı.

1926
Dessau'da planını Walter Gropius'un çizdiği binada öğretim başladı.

1928
İsviçreli mimar Hannes Mayer yönetimi üstlendi.

1930
Hannes Mayer'in uzaklaştırılmasından sonra okula Ludwig Mies van de Rohe yönetici oldu.

1932
Dessau şehir meclisi Bauhaus'u kapatma kararı aldı. Ludwig Mies van de Rohe Berlin-Stelitz'de Bauhaus'u özel okul statüsünde bir yarıyıl daha yönetti.

1933
İktidara gelen Nazilerin baskısı ile Bauhaus tamamen kapatıldı. İsrail'e göç etmek zorunda kalan Yahudi kökenli Bauhaus mimarları Tel Aviv'de "Beyaz Şehri" kurdular. Kuzey Karolina'da Black Mountain College'in temeli atıldı. Lyonel Feininger, Anni ve Josef Albers doçent olarak öğretim kadrosunda yer aldı.

1937
László Moholy-Nagy, Şikago'da "New Bauhaus"u kurdu.

fabrikasında öğrenim gören 32 öğrenciyi gözaltına alarak tüm dersanelere kilit vurdu.

Bauhaus ilk Alman cumhuriyeti ile başladı, onunla birlikte de yaşamı sona erdi. 14 yıllık ömründe iki kez yerini değiştirmek zorunda kaldı. İşin ilginç yanı böylesi ilerici bir okulun grandüklüğün yönetiminde ortalama büyüklükte bir şehirde, grandükün onayı ile kurulmuş olmasıydı. Bauhaus her iki defasında da cumhuriyetçi ve demokrat çoğunluğun desteği ile açıldı, tutucu çevrelerin desteğiyle seçimi kazanan Naziler tarafından engellendi ve kapatıldı. O güne kadar benzeri bulunmayan böylesi bir eğitim kurumu, Naziler için "fazla yenilikçiydi", böylelikle de "soysuz sanatın" temsilcileri ve "kültür Bolşevikliğinin kaynağı"ndan başka bir şey değildi.

YERLEŞİK SANATIN KIRILAN GÜCÜ

Geçen 100 yılı aşkın süre içinde Bauhaus'un getirdiği yeni ve modern sanat eğilimi öylesine bir özümleme gücü gösterdi ki, sonunda yüzyıllardır yerleşik sanat akımlarına özgü etkinliğin gücünü kırarak tüm dünyaya hâkim oldu. İnsanlar, gerçekten de bu akımı içselleştirdiler. Bauhaus ürünleri her yerde ilgi çekti ve alıcı buldu. Okul ve onunla birlikte gelen yeni anlayış üzerine değişik dillerde kitaplar, makaleler yazıldı. "Bauhaus" tüm dillere uluslararası bir kavram olarak yerleşti. Tercüme edilmeyip aynen kullanılır oldu. Varlığı çok kısa bir zaman dilimine sığmasına rağmen, günümüzde çağdaş, kendine özgü kültür tarihi ve efsanelerle dolu bir sanat akımı olarak, tarihe yerleşti. Etkisi günümüzde de devam etmektedir.

Diğer sanat okullarından farkı ve onlarda olmayan özelliklerini Oskar Schlemmer günlüğünde şöyle yazıyordu: "Okulun temel yapısı, yönetmenin kişiliğin-

de bulunmaktadır. Dogmatik olmayan, her türlü yeniliğe açık, dünyadaki gelişmeleri takip ederek büyük bir içtenlikle özümseyen...
Ve tüm bunları sağlam temellere oturtan, topluma ulaştıran bir örnek yaratıcı. Gizli veya açık, durulmayan sorguculuğu, devinim yaratarak kişiyi günlük sorunlara düşünmeye zorlayarak fikirlerin çatışmasını sağlamak...[*]

meyi, yeni bir oluşuma geçmeyi, buna bağlı olarak da öğretim ve eğitimi yeni oluşum doğrultusunda yönlendirmeyi öneriyordu.

İNSANA VE TOPLUMA HİZMET

Özü aynı kalarak öğreti devamlı yeniden şekillendirildi. Yaratıcı özgürlük havası hep hâkim oldu. Ve bu hava tüm usta ve öğrencilere yansıtıldı. Yaşanan an ile içten

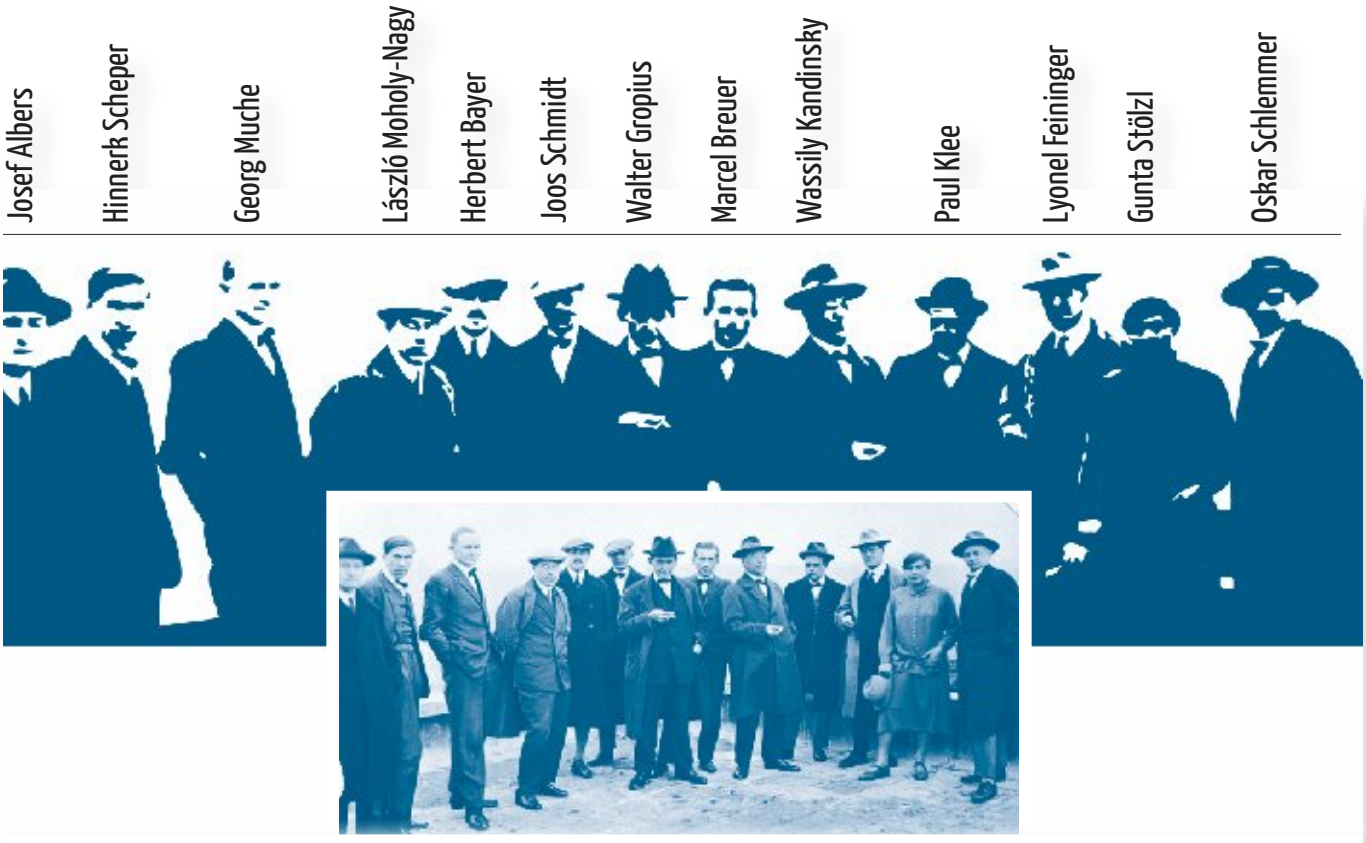

"Bauhaus Ustaları"
Bauhaus binasının damında
Foto: bilinmiyor 1926,
Bauhaus-Archiv Berlin
Société Kandinsky, Paris

Walter Gropius tüm insanlara ve fikirlere açıktı. Bu açıklık aynı zamanda Bauhaus'un da ruhuydu. Bu ruh, şu eğilimleri içeriyordu: Hayatın akışı ile hareket edilmeli, zaman ve beraberinde gelen sorunlara yakın olunmalıdır. Herhangi bir kalıp ya da şablona bağlı kalınmamalıdır. Bir tasarımda sorun varsa, bu Bauhaus'un konusudur. Gropius yaklaşımı, gerektiğinde programı da üretimi de gözden geçirtemas, toplum ve insana hizmeti amaç edinen, tek kelime ile özetlemek gerekirse, oluşan "insan sevgisi", Bauhaus'un yaşam dürtüsüydü.

Heykeltıraş Gerhard Marck dışında, Gropius'un Bauhaus'a davet ettiği sanatçılar ressamdı. Resim sanatının başlayan yeni yüzyılda öncü bir rol oynayacağını, gelecekte mimarlıkta tasarım önceliklerini içeren, tasarıma etken estetik anlayışı

[*] Oskar Schlemmer, Mektuplar ve Günlükler, Münih 1958

Gropius, **Bauhaus binası Dessau** / Foto: Lucia Moholy / Bauhaus-Archiv Berlin

yerleştireceğini öngörüyordu. Ve bu estetik anlayış tüm insanlığı kapsayıcı, kültürel birliği sağlayıcı bir etken olacaktı.

Çağrılması düşünülen sanatçılar üzerine ustaların katıldığı "Meisterrat" toplantılarında tartışılırdı. Ama son karar yetkisi Gropius'taydı. Böyle olmasaydı, her müzenin seve seve eserlerini sergileyeceği tanınmış sanatçılar, örneğin Emil Nolde, Marc Chagall, Oskar Kokoschka davet edilirdi. Ama Gropius, onların yerine soyut ve kübizm akımı sanatçılarını tercih etti. Konstruktivizmi oluşacak yeni mimarlığın öncüsü olarak görüyordu. Örneğin, "Blauer Reiter" devrini geride bırakıp tektonik yapısal uygulamalarıyla soyut sanata yönelen Kandinsky'i çağırma nedeni buydu. Kandinsky günümüzdeki kadar tanınmış değildi Bauhaus'a geldiğinde. Sanat tarihinde alacağı önemli rol henüz bilinmiyordu. Galeriler eserlerine gereken ilgiyi göstermiyorlardı. Yıllar sonra Berlin Ulusal Galerisinde sergisini açabildi.

Tüm bunlar Paul Klee için de geçerliydi. Klee'nin çalışmaları çok küçük bir sanatseverler grubu tarafından tanınıyordu. Günümüzde ise tüm dünyanın kabul ettiği bir sanatçıdır. Lyonel Feininger'in de, ekspresyonistler kadar olmasa bile, koleksiyoncularda eserleri yer alıyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra Bauhaus ressamları hakları olan tanınmışlığa ulaştılar. Bunların eserleri günümüzde tüm dünya müzelerinde sergileniyor. Itten, Muche, Moholy-Nagy de sanat tarihinde yerlerini aldılar ve hak ettikleri ölümsüzlüğe ulaştılar.

Aslına bakılırsa, Bauhaus, belirli bir program çerçevesinde bir araya gelen bir grup değildi, belli bir sistem yoktu ve içinde çeşitli akımları barındıran bir hareketti. Her Bauhaus ustasının, sanatçısının, öğrencisinin bağımsız bir kişiliği vardı.

ENTERNASYONAL BAKIŞ

Ustalar Konseyi ("Meisterrat") uluslararası bir niteliğe sahipti ve belirli bir oranda öğrenci temsilcileri ile Gropius'un Bauhaus'a kazandırdığı özellikleri benimseyen yabancılardan oluşuyordu. Sıradan sanat akademilerinde klasik eğitim veren öğretmenler ve sanatçılar, öğrencilerine kişisel birikimlerini, eğilimlerini, sanat anlayışlarını aktarıyorlardı. Bauhaus'daki eğitim ve öğretimde, biçim ve rengin taraflı ve ana kanunlarının geçerliliği esas alınmıştı. Akademik sanatın sahip olduğu serbestlik, "sanat sanat içindir" ruhu, ancak tasarımın oluşturulmasında geçerli idi. Resim sanatı duvar şekillendirilmesinde, mekân tasarımında yani içmimaride, mimarinin tamamlayıcı bir öğesi olarak geçerliydi. Serbest, akademik resim sanatı buna rağmen öğrenciler arasında yaygındı. Kandinsky, Klee ve Feininger birikimleriyle eğitimi sürdürürken, eserlerinin sergilenmesi için destek ve yardımlarını esirgemiyorlardı.

Biçim öğretisi geometrik (üçgen-sarı/daire-mavi/kare-kırmızı) şekillerden temellendiği için, resim sanatında da önem kazanmış, etkisi artmıştı. Kandinsky ve Klee şiirsel romantik ve ironik yorumlar getirdiler. Kandinsky'nin "nokta ve çizgiden leke (form)", Klee'nin "resimsel düşünme" öğretileri, hem eğitimde yer aldı hem

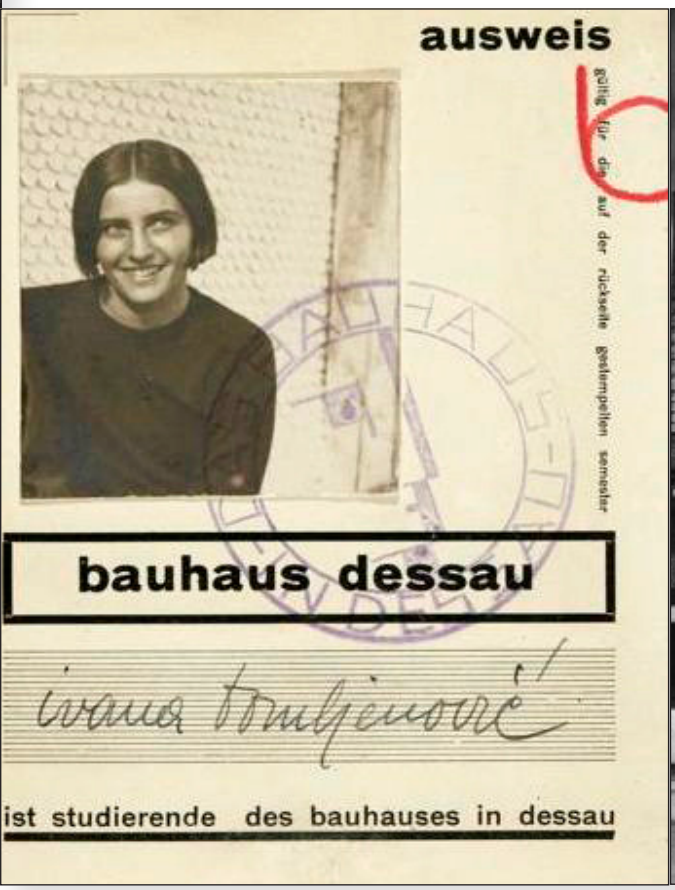

Ivana Tomljenović'in Bauhaus öğrenci kartı
Museum of Contemporary Art Zagrep / © The Avantgarde Museum

Alfeld an der Leine'deki **Fagus Fabrikası**, Mimar: Walter Gropius ve Adolf Meyer / Foto: Hans Wagner 1911 / Bauhaus-Archiv Berlin / © VG Bild-Kunst, Bonn 2017

Bauhaus Öğretim Şeması Walter Gropius 1923 / Grassi Museum Leipzig, **Bauhaus Sachsen** sergisinden / Foto: Ömer Yaprakkıran

de zaman içinde sanat tarihinin en önemli belgeleri oldu.

Modelden resim vazgeçilmez bir ders oldu ve eğitimdeki yerini korudu. Dessau'da Oskar Schlemmer sahne sanatları ve modelden resim bölümünü üstlendi. İnsanın bir bütün olarak kavranması teorisini, ruh ve gövdeden oluşan birlik-bütünlük öğretisini genişleterek derinleştirdi.

Bauhaus'un temelini oluşturan "Vorkurs" temel sanat eğitimi Adolf Hölzel'in yönetimine verildi. Temel sanat eğitimi, öğrencileri o güne kadar sahip oldukları tutucu anlayıştan kurtarma, içlerindeki yaratıcı ruhu uyandırma, ana eğitime ruhsal olarak hazırlama amacını taşıyordu.

1923'de Itten, Bauhaus'dan ayrılmak zorunda kalınca görev Moholy-Nagy ve Albers'e verildi. Josef Albers materyal tanımı ile Dessau'da devam ettirdiği eğitimi Berlin'de kurum Naziler tarafından kapatılana kadar sürdürdü.

Walter Gropius, Bauhaus okulu ile birbirinden ayrı bölümler ve sabit, değişmeyen bir program gerçekleştirmeyi amaçlamıyordu. Bauhahus, atölyelerin üretkenliği ile kendini devamlı yenileyen canlı bir organizma olmalıydı. Atölyeler, öğrencilerin bir çırak gibi "zanaatı" öğrenmesini sağlıyor, bunun yanı sıra "sanatı" da öğretiyordu. Endüstrinin seri imalatta kullanacağı model ve kalıpların eskizlerini, tasarımlarını yapıyorlardı. Tek bir ürünü yapan el işçisi zanaatkâr değil endüstri dizaynerleriydiler artık. Üretim tamamen öğrenciler, çıraklar ve genç ustaların elindeydi.

Başlangıçta sanatçı (Formmeister) yönetiminde olan atölyeler, gelişmeler üzerine zanaatkârlara (Handwerkmeister) bırakıldı. Kandinsky ve Klee, bölüm yönetimlerinden çekildiler. Moholy-Nagy metal, resim ve mimarlık bölümünü yöneten Muche dokuma, Schlemmer sahne malzemeleri

BAUHAUS: BİR OTOPSİ DENEMESİ

"Die November Gruppe"

3 Aralık 1918'de 120 sanatçının katılımı ile kurulan sanatçılar birliği. İsmini 1918 Kasım Devrimi'nden aldı. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi ile çalışmalarına son vermek zorunda kaldı. 1935 yılında da dernekler masasında kayıtlarının silinmesiyle tarihe karıştılar.

"Gesamtkunstwerk"

Bütüncül sanat eseri. İçinde müzik, edebiyat, dans, pantomim, resim ve mimarlık gibi sanatları barındıran kavram. Sanatlar birbirlerini ihtiyaç duydukları için tamamlarlar. Hiçbir şekilde -Gotik ve Barok'ta olduğu gibi- tanrısal yaradılış iddiasında bulunmaz, kendi varoluşunu ve geçerliliğini savunur.

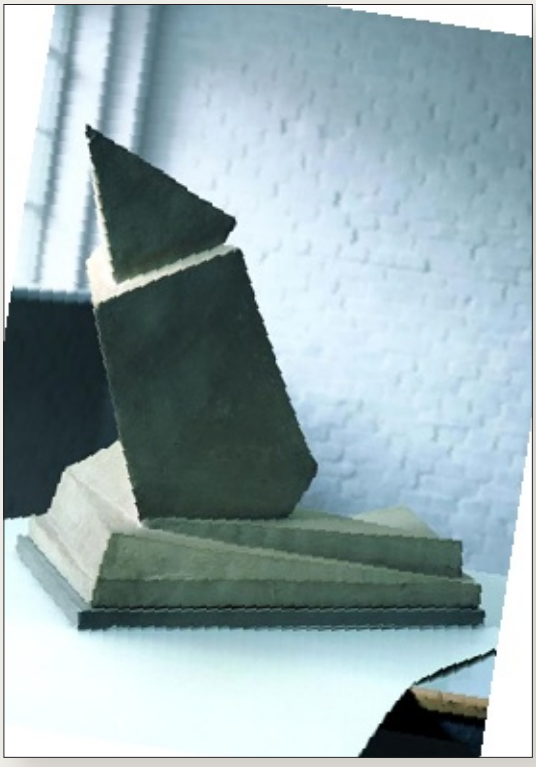

Klassik Stiftung Weimar | © VG Bild-Kunst, Bonn 2017

"Das Märzgefallenen"

Mart Şehitleri: 15 Mart 1920'de Kapp Darbesi sırasında Weimar kentinde 9 grevci işçinin darbeciler tarafından vurulmasını simgeler. Walter Gropius tarafından tasarlanan anıt, kent merkezindeki tarihi mezarlıkta bulunmaktadır. 1920'de demokratik Weimar Cumhuriyeti'ne karşı yapılan radikal-sağcı darbe kurbanları anısına dikilmiştir. Gropius'un kendi deyimi ile "anıt mezardan yükselen yıldırım"ı simgeler. 1936'da Naziler tarafından yıkılır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılır. Almanya'da ilk soyut anıtlardan sayılır ve Nazi dönemini hatırlatır.

"Arbeitsrat für Kunst"

Sanat Konseyi. 1918 yılında ressam, heykeltıraş, sanat eleştirmeni, sanat tarihçi ve yazarlarının bir araya gelerek Berlin'de kurdukları konsey. Varlığını 1921 yılına kadar sürdürdü. Aynı dönemde oluşturulan işçi ve asker konseylerine reaksiyon olarak (yada onlardan esinlenerek) sanat ve mimarlıkta güncel gelişim ve eğilimleri geniş halk yığınlarına ulaştırma amacını taşıyorlardı.

"Deutscher Werkbund"

Alman Sanatkârlar Birliği. 6 Ekim 1907 tarihinde ekonomik-kültürel amacıyla sanatçı, mimar, zanaatkâr ve ustaların, firma temsilcilerinin bir araya gelmesi ile kurulan federasyondur. Hermann Mathesius'un teşviki ile Heilbronnlu politikacı Friedrich Neumann ve Henry van der Velde tarafından sanayinin ihtiyaçlarına karşılık vermek, sanat ile zanaatı tek çatı altında toplamak amacıyla Münih'te kurulur.

"Kunstgewerbeschule"

Tatbiki Sanatlar Okulu. Almanların "Kunstgewerbe", Fransızların "Art Apliqué" dedikleri bu yeni deyim 1866-1870 yılları arasında kullanılmaya başlanmıştır. İçinde sanatı da barındıran, işle eğitimi yaşam içerisinde birlikte yürütmeye çalışan sanat ve meslek okulları.

Grassi Museum Leipzig **Bauhaus Sachsen** Sergisi, Typographie ve Gebrauchsgraphik çalışmaları

Foto: Ömer Yaprakkıran

üreten atölyenin yönetimini üstlendiler. Bu dönemin örnekleri arasında, Bauhaus klasikleri olarak tarihe geçen Wagenfeld lambası, Marcel Breuer'in çelik boru yapımı mobilyaları sayılabilir.

GENİŞLEYEN KATILIM VE UFUK

Walter Gropius tavrını daima öğrencilerden yana koydu, fikirlerine destek olarak piyasadan iş almalarına yardımcı oldu. Onların sadece fikirlerini dinlemekle kalmadı, bu fikirleri geliştirerek herkesin katılımını da sağladı. Bilimsel toplantılar düzenleyerek öğrencilerin ufuklarının gelişmesine aracı oldu.

Günümüzün tartışmalı konusu olan öğrencilerin yönetimde söz sahibi olması, Bauhaus'un ruhuydu ve uygulanıyordu. Kurulduğu günden itibaren Ustalar Konseyi'nde iki öğrenci temsilcisi bulunurdu. Temel sorun konusunda tüm tarafların katıldığı heyecanlı, ateşli tartışmalar oluyordu bu toplantılarda. Önemsenmeyen hiçbir konu yoktu. İster von Deosburg'un mimarlık kavramı, ister Le Courbusier'in sosyal yapıları, ya da modern yapılarda inşa ve yerleşim problemleri... Hepsi gündemde ve günceldi. Masadaydı, tartışılıyordu.

Gropius, öğrencilerin bu konulardaki düşüncelerini de tartışmalara katarak, tüm detayları ele almalarını, aktif rol alarak çözüme ortak olmalarını amaçlıyordu. Çalışmalar üstlenilen ödevi en iyi bir şekilde çözümlemek için canla başla sürdürülürdü. Yarıyıl sonunda mutlaka küçük "devrimler" yaşanırdı. Öğretmen ve ustalar için durum kolay değildi. Bunlar hep "son soru"nun cevabını vermek, bulundukları pozisyonu hak ettiklerini ispatlamak zorundaydılar.

Kurulduğu günden itibaren sürekli var olma savaşı veren Bauhaus'un tüm yükü Walter Gropius'taydı. Thüringen parlamentosu Weimar'daki anlaşmasını iptal edince, Dessau'ya taşınma kararı aldığında tüm usta, öğretmen ve öğrenciler onun yanında oldular ve beraberce Dessau'ya gittiler. Bu, Bauhaus'un bir mücadele birliğine dönüştüğünün de ispatı oldu.

Gerçi göç etmek zorunda kalanlar için hiç kolay olmadı. Ama bu sayede de "Bauhaus düşüncesi" tüm dünyaya yayılma olanağı buldu. ■

www.diegazete.de

LOGISTICS

Street
Dog

ELİF ŞAHİN STUTTGART MÜZİK YÜKSEKOKULU'NDA DERS VERİYOR

"Müziğe hizmet sahnede kendini kanıtlamaktan çok daha önemli"

IŞIN TOYMAZ
Stuttgart

Elif Şahin, Stuttgart konservatuarında ders veren ilk Türkiye kökenli öğretim görevlisi. Stuttgart Müzik Yüksekokulu'nda çalışmalarını sürdüren Şahin, geleceğin usta yorumcularına el veriyor. Türkiye'de henüz yerleşmemiş bir tür olan "lirik kısa şiirler üzerine bestelenen piyano eşlikli şarkı" anlamına gelen alanın öncülerinden: "Lied piyanisti".

Elif Şahin, kendi alanında dünyanın en büyük yarışması olarak kabul edilen Hugo Wolf Uluslararası Lied Yarışmasında 114 sanatçı arasında birinci seçilerek 2010 yılında Türkiye'ye de bir dünya birinciliği kazandırdı. Ödülünü usta yorumcu Brigitte Fassbaender'in elinden aldı.

Kendisini yetiştiren Prof. Kâmuran Gündemir'e işaret ederek "Hocam bizlere müziğe ve bestecilere 'hizmet' etmenin sahnede kendimizi kanıtlamaktan çok daha önemli olduğunu öğretti. Bu iki nokta, şu anda Almanya'da öğretim görevlisi olarak çalıştığım Stuttgart Müzik Yüksek

Türkiye'deki piyano eğitimini Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı öğretim üyelerinden merhum Prof. Kamuran Gündemir'in öğrencisi olarak tamamlayan Elif Şahin, Stuttgart Müzik Yüksek Okulu'nda Prof. Cornelis Witthoefft'ün sınıfında "lied öğrenimi" gördü. Yaşamını değiştiren yarışmanın ardından 2011 yılında Fazıl Say'ın bestelediği "Dört Şarkı"nın dünya prömiyerini üstlenen yorumcu olarak da tanındı.

Okulu'nda öğrencilerime her zaman tekrar ettiğim önemli noktalardır" diyen Elif Şahin, sorularımızı yanıtladı:

PROF. GÜNDEMİR'İN ÖĞRETTİKLERİ

- Almanya'da konservatuarda eğitim veren ilk Türkiye kökenli öğretim görevlisiniz. Bugün öğretim görevlisi olduğunuz konservatuvarda eğitim aldınız. Almanya'da öğrenim görürken ne tür farklarla karşılaştınız?

ELİF ŞAHİN - Klasik müzik, Avrupa kökenli bir müzik olduğu için Almanya'da almış olduğum eğitim mesleğimdeki gelişimimde bana büyük fayda sağladı, ancak Türkiye'de almış olduğum doğru temel eğitim beni bu günlere taşımıştır.

- Henüz 15 yaşındayken, dünya çapında öğrenciler yetiştiren Hacettepe Konservatuarı'nda Kâmuran Gündemir'in öğrencisi olmuşsunuz. Bugün siz Avrupa'da öğrenci yetiştiriyorsunuz. Kâmuran Gündemir'in sizi bugünlere hazırladığını düşünüyor musunuz?

ELİF ŞAHİN - Beni yetiştirmiş olan değerli öğretmenim, ünlü pedagog Prof. Kâmuran Gündemir'in üzerimdeki emeğini her zaman hissediyorum ve kendisinden tüm öğrendiklerimi kendi öğrencilerime de aktarıyorum.

Bizim, Kâmuran Hoca'dan öğrendiğimiz sadece mükemmel bir teknik, olağanüstü bir müzikalite değildi; notaların arkasında yatanları da öğreniyorduk. Bir de Hocam bizlere müziğe ve bestecilere "hizmet" etmenin sahnede kendimizi kanıtlamaktan çok daha önemli olduğunu öğretti. Bu iki nokta, şu anda Almanya'da öğretim görevlisi olarak çalıştığım Stuttgart Müzik Yüksek Okulu'nda öğrencilerime her zaman tekrar ettiğim önemli noktalardır.

- Türkiye'de aslında çok da alışıldık alan olmasa da lied piyanistiniz. Yani aslında "şiir çalıyorsunuz". Böyle farklı bir alanı seçmenizde ne etkili oldu?

ELİF ŞAHİN - Sadece lied piyanisti değilim, solo piyano dışında lied piyanistliği eğitimi de aldım. Bunun sebebi ise edebiyata olan büyük ilgim. En son yapmış olduğum kayıtlardan birisi Beethoven'ın solo piyano için olan bestelerinden "Ay Işığı Sonatı".

-Bu alana ilgi duyan öğrencileriniz arasında Türkiye kökenliler de var mı?

ELİF ŞAHİN - Şu anda Türkiye kökenli bir çok öğrenciye hem piyano solo hem oda müziği hem de lied alanında eğitim veriyorum.

BRIGITTE FASSBAENDER VE SES-METİN BAĞI

- Lied dünyasının en önemli yarışmalarından biri olan Hugo Wolf Lied Yarışması'nda 114 katılımcı arasından birinci seçildiniz ve ödülünüzü usta yorumcu Brigitte Fassbaender'den aldınız. Bir dönem Fassbaender ile birlikte de çalışmışsınız. Yarışmanın ve Fassbaender'in sanat yaşantınızın şekillenmesinde ne gibi etkileri oldu?

ELİF ŞAHİN - Hugo Wolf Lied Yarışması, alanında en büyük olarak gösterilen bir yarışma. 114 katılımcı arasından birinci seçilmemin ardından Avrupa'da yapılan büyük festivallere davet edildim; oradaki konserlerim çok iyi eleştiriler aldı.

Brigitte Fassbaender büyük bir sanatçı ve gelişimimde etkilenmiş olduğum bir usta yorumcu. Benim üzerimdeki en büyük etkilerinden biri, yorumlarındaki ses-metin bağı oldu. Onunla çalıştığımda hem şancıya hem de piyaniste bu konunun önemini anlattığına her zaman şahit oldum.

- Öğrencilerinize müzik yaşantıları boyunca eşlik etmesini istediğiniz önerileriniz ya da uyarılarınız neler?

ELİF ŞAHİN - Öğrenmeye olan açlığı hiçbir zaman kaybetmemek.

-Öğrencileriniz sizin Türkiye'den geldiğinizi öğrenince nasıl dönüşler yapıyorlar?

ELİF ŞAHİN - Klasik müzik çevresi çok uluslararası olan bir çevre olduğu için hiçbir tepki ile karşılaşmıyorum diyebilirim.

- Konservatuar öğretim görevlisi olarak Türkiye kökenli gençlere ilham ve cesaret verdiğinizi düşünüyor musunuz?

ELİF ŞAHİN - Kesinlikle düşünüyorum. Kendilerinin de ne kadar gelişebilecekleri-ni bana bakarak görebiliyorlar. ■

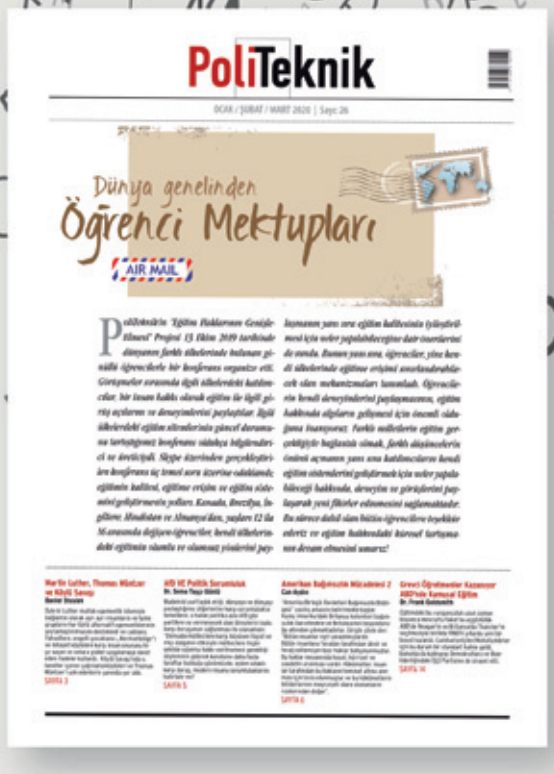

www.politeknik.de

www.husnuatasoy.com

Neue Heimat Zeitung
Koronavirüs ile ilgili soru ve cevaplar!
Kurz: "3 sebep dışında evden çıkmayın"
Bundeskanzler Kurz: "Es gibt nur noch drei Gründe, das Haus zu verlassen."
GIS
ERSTE
www.yenivatan.at

kitap berlin

Sevgili Kitapseverler, Yaşamakta olduğumuz KÜRESEL FELAKET günlerinde sizlere kitap temin etmek için GÖKKUŞAĞI KITABEVI-KITAPBERLİN.COM ekibi olarak büyük çaba sarf etmekteyiz. Fakat çalışan arkadaşlarımızın sorumluluğunun yanısıra yayınevlerinin ve dağıtımcıların hizmetlerinin durma noktasına gelmesi, kargo hizmetlerinde yaşanan döneme özgü gecikmeler, bizi de sitemizi bir süre kapatma kararı almaya zorlamış bulunuyor. Temin edilmiş bulunan siparişler gönderilecek, bu dönemde temin edilmesi mümkün olmayan siparişleriniz ise iptal edilerek ödemeleri iade edilecektir. Kapalı kaldığımız süre için iletişim bilgilerimiz: Whatsapp hattı: 0090 533 0206539
E-Mail: info@kitapberlin.com Tekrar görüşmek dileğiyle, sağlıkla... Kitapberlin.com Gökkuşağı Kitabevi-Berlin

www.kitapberlin.com

KÜLTÜR avrupa
Aylık Kültür ve Sanat Dergisi | www.avrupa-kultur.eu

www.18.avrupa-kultur.eu

www.19.avrupa-kultur.eu

www.20.avrupa-kultur.eu

www.avrupa-kultur.eu
www.kültür.eu
www.avrupa-kultur.net